

DİL ARAŞTIRMALARI

Journal of Language Studies

Yıl/Year: 18, Dönem/Period: 2024-Güz/Autumn, Sayı/Number: 35

ISSN 1307-7821 | e-ISSN 2757-8003

YAYIN DEĞERLENDİRME

Review

Karahanlı Türkçesinde Tasarlama Kiplerinin Kiplik İşlevleri

Zengin, Aslı (2024). *Karahanlı Türkçesinde Tasarlama Kiplerinin Kiplik İşlevleri*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat. 128 s. ISBN:978-625-8274-65-3

Merve Şimşek

Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Ankara / Türkiye

e-posta simsek-merve@hbv.edu.tr

orcid 0000-0003-2472-230X

Atıf

Citation

Şimşek, Merve (2024). Karahanlı Türkçesinde Tasarlama Kiplerinin İşlevleri. *Dil Araştırmaları*, 35: 323-327.

Başvuru

Submitted
12.07.2024

Revizyon

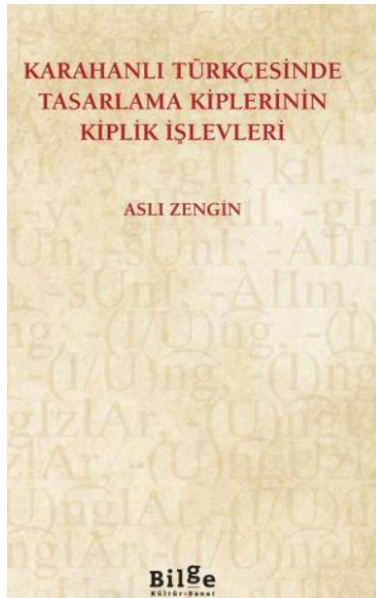
Revised
19.08.2024

Kabul

Accepted
19.10.2024

Çevrimiçi Yayın

Published Online
10.11.2024

Türkiye Türkolojisi çalışmaları içerisinde *kiplik* konusu henüz yeni sayılabilecek bir kategori durumundadır. Türkiye Türkçesi gramerlerinde ayrı bir kategori olarak yer verilmeyen bu kategorinin *kip*, *zarf*, *edat*, *ünlem*, *cümle dışı unsur* gibi oldukça çeşitli adlandırılmaları bulunmaktadır. Kiplik, olayı tanımlayan önermenin durumu ile ilgilidir (Palmer, 2001: 1). Anlambilimsel bir konudur ve farklı türlerde incelenebilmektedir. Johan Van Der Auwera ve Vladimir

Plungian'a göre kipliği tanımlamanın doğru ve tek bir yolu yoktur. Ancak kişinin durum ve şartları nasıl kullandığını açık bir şekilde belirtmesi sonucu açıklanabilir. Bu durumda kiplik, *katılcı içi kiplik*, *katılcı dışı kiplik*, *deontik kiplik* ve *epistemik kiplik* olarak değerlendirilebilir (1998: 80-82). Julian Rentzsch, bu değerlendirmenin olanaklılık ve gereklilik içerdiğini ancak istek alanının dışta bırakıldığını ifade etmektedir (2013: 132). Türk dilleri bağlamında bu değerlendirme yetersiz kalmaktadır. Anlambilimsel haritada istek durumunun dışarıda bırakılması olanaksızdır. Kipler sahasında olanaklılık, gereklilik ile isteğin kavramsal komşuluğu kendini göstermektedir (2013: 161). Heiko Narrog ise dilbilimsel açıdan 1- *Konuşmacının tutumunun ifadesi veya özneliğin ve konuşmacının görüş ve duygularının ifadesi*, 2- *Önermenin dışındaki tüm dilsel ifadeleri içeren bir şey olarak kiplik*, 3- *Gerçekçi ve gerçekçi olmayan ya da olgusal ayrımının ifadesi olarak kiplik* olmak üzere üç farklı şekilde tanımlar (2005: 167-168). İlgili çalışmalar içerisinde en yaygın kullanılan araştırma türleri *anlamsal* ve *işlevsel* araştırmalardır.

İstanbul Üniversitesi Dr. Öğr. Üyesi Aslı Zengin tarafından hazırlanan *Karahanlı Türkçesinde Tasarlama Kiplerinin Kiplik İşlevleri* adlı eser kipliği işlevsel olarak ele almaktadır. Bilge Kültür Sanat yayınevi tarafından 2024 yılında yayımlanan eser 128 sayfadır. Çalışma, *Giriş*, *İnceleme*, *Sonuç* olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Her bölümün kendi içerisinde alt başlıkları bulunmaktadır. İlgili bölümlere geçilmeden *Önsöz* ve *Kısaltmalar* başlıkları yer almaktadır. Eserin korpusunu Karahanlı Türkçesi dönemine ait olan *Kutadgu Bilig*, *Dîvânü Lugâti't Türk* ve *Atebetü'l- Hakayık* adlı eserler oluşturmaktadır. Yazar, Karahanlı Türkçesi dönemine ait iki Kur'an tercümesini cümle birliklerinin tespiti noktasında oluşan güçlüklerden dolayı çalışmaya dâhil etmemiştir.

Eserin ilk bölümünü oluşturan *Giriş* bölümü, 1. *Çalışmanın Amacı, Kapsamı, Yöntemi*, 2. *Kip ve Kiplik*, 3. *Karahanlılar* alt başlıklarından oluşmaktadır. Yazar, *Çalışmanın Amacını* geleneksel yöntemlerle tespit edilen tasarlama kiplerinin anlambilimsel bağlamda değerlendirilmesi olarak açıklamaktadır. Dönemin eserleri ve tasarlama kipleri çalışmanın *Kapsamını* oluşturmaktadır. Klasik dil bilgisi metotlarıyla tespit edilen tasarlama kiplerinin kiplik işlevleri açısından tasnifini ise çalışmanın *Yöntemi* olarak kullanmaktadır. 2. *Kip ve Kiplik* alt başlığı içerisinde kip ve kiplik hakkındaki görüşlere kısa bir şekilde yer verilmiştir. Zengin, kip ve kiplik farkını şu şekilde açıklamaktadır;

Çekim sırasında konuşucunun tutumunu, yani salt bildirmeyle mi yetindiğini yoksa bir yorumda mı bulunduğunu; istek, dilek, şart, gereklilik, emir mi anlattığını gösteren anlatım biçimlerine kip adı verilir. Fiilin gösterdiği sürecin hangi psikolojik koşullar altında meydana geldiğini bildiren ve ruh durumunu, kişiye özel duyguları, niyeti, isteği belirten dil bilgisine ait bir sınıf ise kipliktir (2024: 16).

3. *Karahanlılar* başlığında ise *Karahanlıların Kökeni ve Tarihi*, *Karahanlı Türkçesi ve Bu Dönem Eserleri* alt başlıklarında Karahanlılar ve çalışmada yer verilen üç dönem eseri hakkında bilgi verilmektedir.

İnceleme bölümü 1. *Şart Kipi*, 2. *Gereklilik Kipi*, 3. *Emir Kipi* olarak değerlendirmeye tabii tutulurken her bölümün kendi işlevsel ve anlambilimsel

değerlendirmeleri de alt başlıklar olarak verilmektedir. Bu durumlara ek olarak her bölümün sonunda *Ara Değerlendirme* bölümü yer almaktadır. İlgili bölümde çalışmanın sayısal verileri, tasarlama kiplerinin çeşitli işlevleri ve elde edilen verilerden eserlerin karşılaştırılması yapılarak tablo şeklinde verilmektedir.

1. *Şart Kipi* bölümünün yedi alt başlığı bulunmaktadır. Bu alt başlıklar 1.1. -*sA Şart İşaretleyicisinin Yapısı ve Kökeni Hakkında Görüşler*, 1.2. -*sA Şart İşaretleyicisi mi, Zarf- Fiil Eki mi?* 1.3.*Eski Türkçe Dil Devresinde Şart İşaretleyicisi -sA'nin Durumu*, 1.4. *Karahanlı Türkçesi Metinlerinde Şart İşaretleyicisinin Durumu*, 1.5. -*sA Morfemli Cümlelerinin İşlev Açısından İncelenmesi*, 1.6. *Cümle Öbeğini Yükseltme, Ön Plana Çıkarma İşlevi*, 1.7. -*sA Şart İşaretleyicisinin Fiilimsi Göreviyle Kullanımı* şeklindedir. 1.5., 1.6 ve 1.7. bölümlerinin kendi alt başlıkları bulunmaktadır. 1.5. -*sA Morfemli Cümlelerinin İşlev Açısından İncelenmesi* bölümünde ilgili morfemin 1.5.1. *Şart İşlevi*, 1.5.2. *Kuvvetli Şart İşlevi*, 1.5.3. *İstek İşlevi*, 1.5.4. *Emir İşlevi*, 1.5.5.*Gerekliklik İşlevi*, 1.5.6. *Akıbet İşlevi*, 1.5.7.*Şartsızlık İşlevi*, 1.5.8. *Uyarı İfadesi*, 1.5.9. *Açıklama İşlevi*, 1.5.10. *Kesinlik İşlevi*, 1.5.11. *Sebepl- Sonuç İşlevi*, 1.5.12. *Amaç-Sonuç İşlevi*, 1.5.13. *Meydan Okuma İşlevi*, 1.5.14. *Varsayım- Tahmin İşlevi*, 1.5.15. *Zaman İşlevi* olmak üzere on beş işlevi tespit edilmiştir. 1.6. *Cümle Öbeğini Yükseltme, Ön Plana Çıkarma İşlevi* alt başlığında *Özne Göreviyle Kullanılan Yapılar*, *Nesne Göreviyle Kullanılan Yapılar*, *Yer Tamlayıcısı Göreviyle Kullanılan Yapılar* ve *Cümlelerin Zarfı Göreviyle Kullanılan Yapılar* olmak üzere dört kullanım yapısı verilmektedir. 1.7. -*sA Şart İşaretleyicisinin Fiilimsi Göreviyle Kullanımı* alt başlığında ise şart işaretleyicisinin *İsim-fiil Fonksiyonunda*, *Sıfat-fiil Fonksiyonunda* ve *Zarf-fiil Fonksiyonunda* kullanımları incelenmektedir. Birinci bölümün her alt başlığında işaretleyici tanıklarıyla verilmektedir.

İnceleme bölümünün ikinci alt başlığı 2.*Gerekliklik Kipi*'dir. Bu bölümde gerekliklik kipinin tanımı ve araştırmacılar tarafından verilen çeşitli adlandırmalardan bahsedilmektedir. Bu duruma ek olarak kipin art zamanlı incelemesi de verilmektedir. Bölümün 2.1. *Gerekliklik İşaretleyicili Cümlelerin İşlev Açısından İncelenmesi* adlı bir alt başlığı bulunmaktadır. Bu başlık altında gerekliklik işaretleyicili cümlelerin on bir kiplik işlevi verilmektedir. Bu işlevler 2.1.1. *Gerekliklik İşlevi*, 2.1.2. *Zorunluluk İşlevi*, 2.1.3. *Nasihah İşlevi*, 2.1.4. *Kendi Kendine Telkin İşlevi*, 2.1.5. *Tembih İşlevi*, 2.1.6. *Kesinlik İşlevi*, 2.1.7.*Amaç-Sonuç İşlevi*, 2.1.8. *Dikkah Çekme İşlevi*, 2.1.9. *Danışma- Soru Sorma İşlevi*, 2.1.10. *Açıklama İşlevi*, 2.1.11. *Emir İşlevi*'dir. Her bölümün sonunda olduğu gibi bu bölümde de *Ara Değerlendirme* bulunmaktadır.

İnceleme bölümünün üçüncü alt başlığı 3. *Emir Kipi*'dir. 3.1. *Eski Türkçe Dil Devresinde Emir Kipi*, 3.2. *Karahanlı Türkçesinde Emir Kipi*, 3.3. *Emir Kipi Morfemli Cümlelerin İşlev Açısından İncelenmesi* olmak üzere üç alt başlığı bulunmaktadır. 3.1. ve 3.2. alt başlıklarında genel olarak kipin tanımına ve çekimine yer verilmektedir. 3.3. *Emir Kipi Morfemli Cümlelerin İşlev Açısından İncelenmesi*'nde on sekiz kiplik işlevi tespit edilmiştir. Yazar, 3.3.1.*Emir İşlevi* adlı ilk başlıkta "*Statü bakımından üstün olanın daha alt bulunana buyurması, emretmesi sonucu bu işlev ortaya çıkar. İncelenen metinlerde dinî kaynaklı, statü*

bağlamında, müellif kaynaklı ve babadan oğula şeklinde emir ifadelerine rastlanmıştır. Bunların dışında bilhassa *Dîvânu Lugâti't-Türk'te* geçen bir şiir parçasında kaynağı belirsiz bir emir ifadesine tesadüf edilmiştir.” ifadesiyle incelenen metinlerden hareketle dönemin emir kipi kullanım alanlarını da incelemektedir. Diğer işlevler ise şu şekildedir: 3.3.2. *İstek İşlevi*, 3.3.3. *Rica İşlevi*, 3.3.4. *Dua ve Yalvarma İşlevi*, 3.3.5. *Cesaretlendirme İşlevi*, 3.3.6. *Temenni İşlevi*, 3.3.7. *Nasihat İşlevi*, 3.3.8. *Uyarı İşlevi*, 3.3.9. *Dikkat Çekme İşlevi*, 3.3.10. *Nezaket İşlevi*, 3.3.11. *Meydan Okuma İşlevi*, 3.3.12. *Çaresizlik İşlevi*, 3.3.13. *Açıklama İşlevi*, 3.3.14. *Danışma-Soru Sorma İşlevi*, 3.3.15. *Niyet-Tasarlama İşlevi*, 3.3.16. *Kabullenme İşlevi*, 3.3.17. *Sitem- Kızgınlık İşlevi*, 3.3.18. *Vaatte Bulunma İşlevi*. Son olarak *Ara Değerlendirme* yer almaktadır.

Bölümünün son başlığı *4.İstek Kipi*'dir. Eserde kapsamı oluşturan Karahanlı Türkçesinde aracısız istek kipi olarak değerlendirilecek ek ya da yapının bulunmaması bu bölümü kısıtlamıştır. Yazar, bazı araştırmacıların istek kipini gelecek zaman içerisinde ifade ettiklerine değinerek araştırmacıların tanımlarına ve çalışmalarına yer vermektedir.

Sonuç bölümünde tasarlama kiplerinin kiplik işlevleri eserin genelini kapsayan bir değerlendirmeye verilmektedir. Ulaşılan sonuçlar yedi madde olarak özetlenmektedir. Tespit edilen işlevlerin sıklığı sırasıyla *Kutadgu Bilig*, *Atebetü'l- Hakayık* ve *Dîvânu Lugâti't Türk*'tür. Eserde son olarak *Kaynakça* yer almaktadır.

Aslı Zengin'in *Karahanlı Türkçesinde Tasarlama Kiplerinin Kiplik İşlevleri* adlı eseri, Türkçenin tarihî dönemlerinin anlambilimsel bakış açısıyla değerlendirilmesi hususunda oldukça önemlidir. Kip ve kiplik ayrımında henüz ortak bakış açısına sahip olunmaması nedeniyle *Giriş* bölümünde yer verilen 2. *Kip ve Kiplik* alt başlığının genişletilmesi eserin anlaşılabilirliğini artıracaktır. İlgili bölüm için özellikle kiplik konusunda temel sayılabilecek eserlerden yararlanılması da alt başlığın içeriğini zenginleştirecektir. Eserin yazarı sayın Aslı Zengin'e ve yaymine sundukları değerli çalışma için teşekkürlerimizi arz ederiz.

Kaynakça

- NARROG, Heiko (2005). “On Defining Modality Again”. *Language Sciences*, 27. 165-192.
- PALMER, Frank R. (2001). *Mood and Modality*. First Published. Cambridge: Cambridge University Press.
- RENTZSCH, Julian (2013). “Türk Dillerinde Kipsellik ve Kipselliğin Anlambilimsel Haritası”. *Bilg*, 67, 129-168.
- VAN DER AUWERA, Johan and Vladimir PLUNGIAN (1998). “Modality’s Semantic Map”. *Linguistic Typology*, 2. 79-124.